

TEMATIKUS FOLYTONOSSÁG ÉS TEMATIKUS PROGRESSZIÓ GUY DE MAUPASSANT *LES BIJOUX (ÉKSZEREK)* CÍMŰ NOVELLÁJÁBAN

Bódi Beatrix Babett

Bevezetés

A szövegek szerkezeti felépítésének – a koherencia szempontjából – két egymást kiegészítő elvárásnak kell megfelelnie. Egyrészt a szövegnek tartalmaznia kell olyan visszatérő elemeket, amelyek a mondatok között vezérfonalat alkotnak, és biztosítják a szöveg tematikus folytonosságát. Másrészt a szövegben megjelenő új információk teremtik meg az előrehaladást, a tematikus progressziót. A szöveg szerkezete kapcsán erre a kettős elváráshra hívja fel a figyelmet Riegel, Pellat és Rioul nyelvtana: „Mondatközi szinten vizsgálva egy szöveg szerveződése két ellentétes és egymást kiegészítő elvárásnak felel meg: Folyamatosság és ismétlődés: a szövegnek tartalmaznia kell a felépítésében visszatérő elemeket – tehát olyan elemeket, melyek mondatról mondatra ismétlődnek – annak érdekében, hogy létrejöjjön egy vezérfonal, amely a szöveg tematikus folytonosságát biztosítja. Ez ugyanis az ismétlések szerepe, amelyeket az anafora keretében tárgyalunk. Progresszió: a szövegnek tartalmaznia kell a felépítésében olyan elemeket, amelyek új információt hordoznak” [saját fordítás].¹

A vizsgálódások is e két fő, egymást kölcsönösen feltételező jelenség köré rendeződnek, és a szövegvilág azon összetevőire fókuszálnak, amelyek részben a szöveg felszínén explicit formában lehetnek jelen, ám sokszor a szövegfelszín alatt meghúzódó, nem mindig explicit viszonyokat jelentik. „A szövegvilág [...] a beszédhelyzet tér- és időrendszeréből, a beszédhelyzetben részt vevők viszonyrendszeréből és cselekedeteiből, a szövegben

---

¹ « Au niveau interphrastique, l'organisation d'un texte répond à deux exigences contraires et complémentaires : Continuité et répétition : le texte doit comporter dans son développement des éléments récurrents, c'est-à-dire des éléments qui se répètent d'une phrase à l'autre, pour constituer un fil conducteur qui assure la continuité thématique du texte. C'est notamment le rôle des reprises, traitées dans le cadre de l'anaphore. Progression : le texte doit comporter dans son développement des éléments apportant une information nouvelle » (Riegel – Pellat – Rioul 2009: 1020).

megnevezett vagy bennfoglalt dolgokból, cselekvésekből, körülményekből áll össze a résztvevők észlelései és egyéb kognitív műveletei által” (Tolcsvai Nagy 2001: 121).

Az irodalmi elbeszélő szövegek szereplőit mint a szöveg legfontosabb visszatérő elemeit tekintjük, így a szövegkoherencia biztosításában betöltött funkciójuk vizsgálata megfelelő kiindulópontnak ígérkezik.

1. Elméleti alapozás

1.1. Tematikus folytonosság és a szereplő – Szerkezeti szempontú megközelítés

A szereplőt – a tematikus folytonosság vonatkozásában – elsőként szerkezeti szempontú megközelítésben vizsgáljuk, és arra a kérdésre keressük a választ, hogyan járulnak hozzá a szereplők a történet folyamatosságához.²

A szöveg mikroszintjén közvetlenül hozzáférhetünk a szövegelemekhez, így a tematikus folytonosság nyelvi megvalósulásainak elemzése a szöveg mikroszintjén, a felszíni elemek azonosításán keresztül történik.³

Vizsgáljuk a szereplők szövegben való megjelenési formáit, egyrészt azt, hogy melyek az egyes szereplőkre vonatkozó lexikai elemek: pl. főnévi csoportok mint referenciális kifejezések; predikátumok, amelyek tehát a felszíni változatosság ellenére fenntartják a referenciális állandóságot.

Másrészt az ismétlődések által biztosított folyamatosság fontos eszközei az anaforák, így azt is vizsgáljuk, hogy a szereplők vonatkozásában milyen anaforikus kapcsolódások fedezhetők fel a szövegben.

E kétféle jelenségegyüttes teremt koreferencia-hálót a szöveg egyes részeiben vagy a szöveg egészében.

---

² Tolcsvai Nagy a koherencia jelenségét részben szerkezeti, részben folyamat jellegű jelenségként tekinti: „A koherencia részben szerkezeti jellegű jelenség, amely a szöveg különböző szintjein kapcsolatokat hoz létre, részben folyamat jellegű jelenség, amennyiben a szöveglétrehozásban és a megértésben mutatkozik meg” (Tolcsvai Nagy 2006: 157).

³ Tolcsvai Nagy a szöveg három szintjét különíti el: mikroszint, mezoszint és makroszint (Tolcsvai Nagy 2006: 157). Riegel–Pellat–Rioul nyelvtana szintén három szintet különböztet meg, bár másféle terminológiát használva: «niveau local, niveau interphrastique, niveau général d’organisation globale» (Riegel – Pellat – Rioul 2009: 1020) („helyi szint, mondatközi szint és a globális szervezés szintje” [saját fordítás]).

1.2. Tematikus progresszió és a szereplő – Folyamat jellegű megközelítés

A mezoszinten elhelyezkedő tematikus progresszió és a szereplő kapcsolódásának vonatkozásában arra a kérdésre keressük a választ, hogy a szereplő-struktúra és annak változásai, vagyis a szereplők viszonyrendszerének módosulásai milyen összefüggésben lehetnek a történet előrehaladásával.

Bernard Combettes (1983) – a Prágai Iskola kutatásai nyomán⁴ – a tematikus progresszió három típusát különbözteti meg:

1. Az állandó témával rendelkező tematikus progresszió esetében az új rémákkal gazdagított téma folyamatossága a lényeg. Ez a típusú tematikus progresszió elbeszélő szövegek esetén gyakori.

2. A lineáris progresszió, melyben egy korábbi réma közvetlenül témahelyzetbe kerül, főképp argumentatív szövegekben található.

3. A származtatott témával rendelkező tematikus progresszió pedig egy főtéma köré szerveződik, amelyhez az egyes mondatok témái mint altémák kapcsolódnak. A főtéma nem szükségszerűen a bekezdés első mondatában található, sőt előfordulhat, hogy nincs is jelen a szövegben explicit módon. Ez a fajta progresszió leggyakrabban a leíró szövegeket jellemzi.

Ezek a tipikus progressziók a szövegen belül egyaránt jelen lehetnek, illetve egymással kombinálódhatnak; egyféle tematikus progressziót csak viszonylag rövidebb szövegekben találunk önmagában.

A szövegelemzések kapcsán Dominique Maingueneau is felhívja a figyelmet arra a tipológiai problémára, mely szerint a különböző szövegtípusok esetében a koherencia megvalósulása, illetve az azt meghatározó elemek eltérőek lehetnek. „Ebben az esetben szükséges figyelembe venni tipológiai tényezőket, mivel egy szöveg koherenciájának felismerése jelentős részben függ azoknak a szövegeknek a típusától, illetve műfajától, amelyekhez a szöveget kapcsoljuk. Vegyünk egy szélsőséges példát: egy szürrealista vers esetében nem ugyanazok a koherenciaelemek számítanak, mint egy XVII. századi szentbeszéd vagy egy romantikus dráma esetében. Valahányszor a műfaji keretek változnak, velük együtt a szerzők és a közönség közös elvárásai és előfeltevései is különbözőek lesznek” [saját fordítás].⁵

---

⁴ A Prágai Iskola a tematikus jelenségeket és az információ megjelenését új, önálló elemzési szinten vizsgálja. A szövegkohéziót alapvetően a téma és a réma viszonya határozza meg; a tematikus progresszió három típusát különböztetjük meg.

⁵ « La prise en compte de facteurs typologiques est ici nécessaire, dans la mesure où la reconnaissance de la cohérence d'un texte dépend pour une part importante des types et des genres de

És később – ugyanehhez a jelenséghez kapcsolódva – ezt írja:

„A különböző szövegek műfaji hovatartozása alapvetően meghatározza az adott szöveg szerkezeti felépítését, illetve a közönség várakozásait – így a koherencia megítélését is” [saját fordítás].⁶

Mivel elemzésünk tárgya narratív szöveg, a különféle tematikus progressziók közül részletesebben vizsgáljuk az állandó témájú tematikus progresszió szövegbéli megvalósulásainak azon fajtáját, melynek fókuszában a szereplő található. Előfordul azonban, hogy a szereplő származtatott témák hi-pertémájaként jelenik meg, főleg a leíró részekben.

2. A korpusz

Ebben az elemzésben Guy de Maupassant *Les Bijoux (Ékszerek)* című novellájában vizsgáljuk a koherencia jelenségét: arra a kérdésre keressük a választ, hogy hogyan járulnak hozzá egy irodalmi elbeszélő szöveg szereplői a tematikus folytonosság és a tematikus progresszió biztosításához. Elemzésünk francia kiindulású, de párhuzamosan vizsgáljuk a francia és a magyar szöveget.

A történet bemutatása röviden:

Lantin, a történet főszereplője, hivatalnokként dolgozik. Szerelmes lesz egy szép és szerény lányba, akit feleségül is vesz. Boldogan és jólétben élnek, az asszonynak mindössze két furcsa szokása van: imád a barátnőivel színházba járni, és rajong a bizsukért, melyekből valóságos gyűjteménye van.

Az asszony váratlan halálát követően az özvegy férjnek egyre nagyobb pénzügyi gondjai támadnak, sürgősen pénzre van szüksége. Kétségbeesésében megpróbálja eladni a felesége hamis ékszereit, melyekről az ékszerésznél kiderül, hogy valódiak, és nagyon sokat érnek.

A férj ekkor döbben rá, hogy a felesége a drága ékszereket ajándékba kaphatta. Miután legyőzte szegényét, eladja az összes ékszert, az így nyert gazdagsággal pedig újrakezdi életét.

---

discours auxquels on le rattache. Pour prendre un exemple extrême, ce ne sont pas les mêmes facteurs de cohérence qui régissent un poème surréaliste, un sermon du XVIIe siècle et un drame romantique. À chaque fois les cadres de réception changent, et avec eux les attentes, les présupposés partagés par les créateurs et le public » (Maingueneau 2003: 176).

⁶ « L'appartenance générique des textes joue un rôle fondamental sur leur mode d'organisation et les attentes du public, donc sur l'évaluation de leur cohérence » (Maingueneau 2003: 177).

3. A novella szereplőstruktúrájának bemutatása

A szereplők egészének rendszere – összefüggésben a szövegvilággal – a szöveg makroszintjén értelmezhető.

Ehhez segítségül hívjuk Algirdas J. Greimas aktánsmodelljét, amely szerint a cselekményt alakító állandó szerepeket, aktánsokat a szöveg szintjén 'élő' vagy 'nem élő' szemantikai jeggyel rendelkező aktorok (*acteurs*) jelenítik meg. Greimas modellje hat aktánssal (*actants*) dolgozik, amelyek három párba rendeződnek: alany – tárgy (*sujet – objet*), feladó – címzett (*destinateur – destinataire*), segítő – ellenlábás (*adjuvant – opposant*) (Greimas 1966: 173–180). Greimas az aktáns fogalmát Lucien Tesnière strukturális mondattana alapján határozza meg.⁷ Egy aktáns több aktor révén is megvalósulhat, és egy aktor egyszerre több aktánsszerepet is betölthet. Az 'élő' szemantikai jeggyel rendelkező aktorokat hagyományosan szereplőnek szokták hívni.

3.1. A fordulópontok és az aktánszerepek újraosztása a novellában

Maupassant novellájának cselekményében két olyan fordulópont is van, ahol a szerepek újraosztására kerül sor: az első fordulópontot a házasságkötés, a másodikat pedig a feleség halála jelöli. Combettes (1983) a szövegbéli fordulópontokat vagy töréspontokat (*ruptures*) a tematikus progresszió jelenségéhez kapcsolva magyarázza: „a 'tematikus töréspontok' akkor jelennek meg, amikor egy mondat témája nem kapcsolható az azt megelőző szöveghez, amikor nem tudunk felfedezni lineáris vagy állandó témájú előrehaladást. [...] egy 'új' elem, amelyhez tematikus értéket rendelünk, bevezethető akár prezentatív kifejezés vagy a szöveggörnyezethez való kapcsolódás nélkül”.⁸ Ezek a töréspontok vagy fordulópontok meghatározzák a szövegben a szakaszokat – a történetet ennek megfelelően három szakaszra oszthatjuk.

---

⁷ „[...] Greimas a modell közvetlen nyelvészeti forrását Lucien Tesnière strukturális mondattanában jelöli meg, s [...] az elbeszélésbeli aktáns (*actant*) fogalmát egyszerre «mondattani» és «jelentéstani» szempontból határozza meg” (Skutta 1988: 73).

⁸ « ... les cas de „rupture thématique” [...] vont se produire lorsque le thème d'une phrase ne peut être rattaché au contexte précédent, lorsqu'on ne peut déceler un enchaînement linéaire ou un thème constant. [...] un élément „nouveau”, auquel on donne une valeur thématique, peut fort bien être introduit sans présentatif, sans lien avec le contexte » (Combettes 1983: 103).

3.2. A szereplőstruktúra bemutatása a novella három szakaszában

Az első szakasz alanya Lantin, míg a tárgy aktáns a lány jeleníti meg. A közöttük lévő mozgatóerő pedig, amely a történet dinamikájára hatással van, a szerelem – itt a feladó aktáns –, a címzett pedig ismét Lantin. A segítő aktáns a „mindenki” általános értelmű határozatlan névmás jeleníti meg (ugyanis a lányt minden ismerőse dicséri); azonban a „mindenki” ebben az esetben nem egy konkrét szereplő, hanem egy olyan kifejezés, mely a szövegvilág elemeinek nyelvi megjelenítésére szolgál. Az ellenlábás aktánsához ebben a szakaszban nem rendelhető szereplő.

Az első – pozitív tartalmú – fordulópontot a házasság jelenti:

« [*Lantin*] *la demanda en mariage et l'épouse.* » (405)
„megkérte a lányt, s az a felesége lett.” (91)

A történet második szakaszába lépünk, és a két főszereplő lexikai megjelenítése megváltozik: ugyanazokról a személyekről beszélünk továbbra is, de a megváltozott helyzetük miatt ezután mint „férj” és mint „asszony” szerepelnek a szövegben.

Ebben a szakaszban az alany aktáns a feleség jeleníti meg, és új, 'nem élő' szemantikai jeggyel rendelkező aktorként jelennek meg az ékszerek a tárgy aktánskategóriában. E szakaszban a mozgatóerő a gazdagság utáni vágy, amely – mint elvont kategória – a feladó aktáns reprezentálja, címzettje az asszony. Lexikai megjelenítése:

« *Or, ce goût pour le théâtre fit bientôt naître en elle le besoin de se parer.* » (406)
„Ez a szenvedélyes színházrajongás hamarosan felébresztette benne azt a kívánságot is, hogy felékesítse magát.” (92)

Segítő aktánsként a színházba járó barátnők szerepelnek, ellenlábasként pedig Lantin – bár státusát tekinthetjük passzív szerepnek, mivel cselekvés nem kapcsolódik hozzá, inkább egy álláspont, mely az asszony és a férj közötti dialógusban jelenik meg:

« *Son mari, que choquait un peu cet amour du clinquant, répétait souvent : „Ma chère, quand on n'a pas le moyen de se payer des bijoux véritables, on ne se montre parée que de sa beauté et de sa grâce, voilà encore les plus rares joyaux.”* » (406)
„Férjét bántotta, hogy ennyire szereti a hamis ragyogást – gyakran szóvá is tette: – Drágám, akinek nincs pénze valódi ékszerekre, az tündököljön inkább a szépségével és a finomságával. Ezek ritkább ékszerek!” (92)

A második – immár negatív tartalmú – fordulópont a szövegben az asszony hirtelen halálával következik be: ez a fordulópont váratlanul jelenik meg, az elbeszélésben dramaturgiailag nincsen előkészítve vagy előre jelezve.

« *Comme elle avait été à l'Opéra, une nuit d'hiver, elle rentra toute frissonnante de froid. Le lendemain elle toussait. Huit jours plus tard elle mourait d'une fluxion de poitrine.* » (407)

„Egy téli éjszakán a hidegtől remegve ért haza az Operából. Másnap köhögött. Egy hét múlva tüdőgyulladásban meghalt.” (93)

A második szakasz aktánsmodelljének alanyát és címzettjét jelölő szereplő, az asszony halálával ismét megtörténik az aktánsszerepek újraosztása.

A harmadik szakaszban megint Lantin kerül az alany aktánskategóriába, új aktorként pedig megjelenik a pénz, amely itt a tárgy aktánszt képviseli. A feleség elvesztésével a hétköznapi jólét elvesztése is bekövetkezik, a korábbi egyensúlyi állapot felborul. Ennek az egyensúlyi állapotnak a visszaállítása a mozgatóerő: az éhség, a szükség, a pénz, illetve a gazdagság utáni vágy kerülnek a feladó aktánskategóriába. Ez az aktáns legtöbbször indirekt módon jelenik meg a szövegben:

« *Mais la vie se faisait dure pour lui. Ses appointements [...] devenaient, à présent, insuffisants pour lui tout seul.* » (407)

„Egyre nehezebben élt. [...] most ugyanaz a fizetés neki, magányos férfinak kevés volt.” (93)

« *Il fit quelques dettes et courut après l'argent.* » (407)

„Adósságokba keveredett, állandóan pénz után szaladgált” (94)

« *un matin enfin, [...] il se trouvait sans un sou [...]* » (407)

„Egy reggel azután [...] zsebében egyetlen sout sem talált” (94)

« *Il s'aperçut qu'il avait faim, n'ayant pas mangé depuis l'avant-veille. Mais sa poche était vide...* » (410)

„Észrevette, hogy éhes, huszonnégy órája nem evett. De a zsebe üres volt ...” (97)

« *Il avait faim pourtant, gran'faim, et pas un sou.* » (410)

„Csakhogy éhes volt, nagyon éhes!” (97)

A címzettet Lantin jeleníti meg: (önkéntelen) segítői maguk az ékszerek, valamint az ékszerészek, akik munkájuk révén pénzre váltják az ékszereket; ellenlábasa pedig a szégyen és bizonyos mértékben az őt maguk között kigúnyoló ékszerészek.

A szégyen, mint 'nem élő' aktor, explicit módon, konkrét lexikai formában jelen van a szövegben, ahogyan az alábbi példákban láthatjuk:

« *Puis il songea qu'il fallait retourner chez le bijoutier ; et **une honte** l'empourpra. Il demeura longtemps à réfléchir. Il ne pouvait pourtant pas laisser le collier chez cet homme, il s'habilla et sortit.* » (410) [saját kiemelés]

„Azután arra gondolt, hogy vissza kell mennie az ékszerészhez; elvörösödött **a szégyentől**. Sokáig tépelődött. De csak nem hagyhatja ott az ékszert? ... Felöltözött, és lement az utcára.” (97) [saját kiemelés]

« *Il gagna la rue de la Paix et commença à se promener de long en large sur le trottoir, en face de la boutique. Dix-huit mille francs ! Vingt fois il faillit entrer ; mais **la honte** l'arrêtait toujours.* » (410) [saját kiemelés]

„Befordult a Paix utcába, s fel-alá sétált a járdán, az ékszerüzlettel szemben. Tizennyolcezer frank! Már hússzor is be akart lépni, de **a szégyen** mindig megállította.” (97) [saját kiemelés]

Az ékszerészek gunyoros viselkedése pedig, implicit módon, a főszereplő szégyenérzetét fokozza tovább:

« [...] *le marchand s'empessa, offrit un siège avec une politesse souriante. Les commis eux-mêmes arrivèrent, qui regardaient de côté Lantín, avec des gaietés dans les yeux et sur les lèvres.* » (410) « *Un des commis sortit pour rire à son aise ; un autre se mouchait avec force.* » (411)

„[...] a kereskedő meglátta, eléje sietett, udvarias mosollyal rögtön leültette. A segédek is előjöttek oldalt húzódtak, és sunyin figyelték Lantint.” (97) „Az egyik segéd kioldalgott, hogy kedvére nevetessen; a másik hangosan fújta az orrát.” (97)

« *Le marchand déclara avec une bonhomie railleuse : „Cela vient d'une personne qui mettait toutes ses économies en bijoux.”* » (411)

„Az ékszerész finom gúnnyal jegyezte meg: – A hölgy mindenét ékszerekre áldozta.” (98)

Az ékszerészek e kettős szerepben való megjelenítésére azért érdemes felhívunk a figyelmet, mert – ugyan nem ritka az, hogy egyazon szereplő több aktánst is megjelenít – az szokatlan, hogy egy szereplő az ellentétes aktánspar két tagját jelenítse meg egyszerre. A történet e harmadik szakaszában az ékszerészek esetében pedig éppen erre látunk példát.

Végül az ékszerek eladása révén a pénz megszerzésével a mozgatóerők hatása megszűnik, és egy új egyensúlyi állapot következik be, mely egyben a történet befejezését is jelenti.

1. táblázat: Az aktánszerepek kiosztása a novellában

1. szakasz	Alany: Lantin Feladó: szerelem Segítő: „mindenki”	Tárgy: a lány Címzett: Lantin Ellenlábás: –
2. szakasz	Alany: feleség Feladó: gazdagság utáni vágy Segítő: a barátnők	Tárgy: ékszerek Címzett: feleség Ellenlábás: Lantin
3. szakasz	Alany: Lantin Feladó: gazdagság utáni vágy Segítő: ékszerek, ékszerészek	Tárgy: a pénz Címzett: Lantin Ellenlábás: szegény, ékszerészek

4. Tematikus folytonosság a novellában

A novella egészen végigtekintve vizsgáljuk meg, hogy az aktánsmodell kategóriáit megjelenítő aktorok – az ’élő’ és ’nem élő’ „szereplők” – hogyan járulnak hozzá a tematikus folytonosság biztosításához.

4.1. Szereplők és szövegtémák

Az előzőekben bemutatott, aktáns-aktor viszonyokat leíró aktánsmodellből három „szereplőt” emelünk ki az elemzésünk szempontjából, melyek egyúttal a novella három nagy szövegtémáját⁹ is jelölik, és melyek explicit módon jelen vannak a szövegben: Lantin, a lány és az ékszerek.

E három szereplő lexikai megjelenítését vizsgáljuk a novella folyamán, és felállítjuk azok szemantikai etikettjét, más szóval címkéjét.

Az aktáns-aktor viszonyok leírására Philippe Hamon (1977) mennyiségi és minőségi kritériumokat használ (« *critères quantitatifs et qualitatifs* », Hamon 1977: 129). Utóbbiak szerint alakulnak ki a szemantikai etikettek vagy címkék (« *étiquettes sémantiques* », Hamon 1977: 129), melyek a szereplők megkülönböztető jegyeit, az egyes szereplőkre vonatkozó lexikai elemek összességét tartalmazzák. E szemantikai címkék a történet során

---

⁹ Szövegtémán értjük azokat a legfontosabb referenseket, melyek egy-egy hosszabb szakaszban vagy a novella egészében a figyelem középpontjába kerülnek. A francia *thème* kifejezés miatt használjuk ezt a terminológiát, mely egyébként szerzőnként változó.

épülnek föl: „a [szemantikai] címke [...] nem állandó, hanem folyamatosan módosul és kiegészül, ahogyan az elbeszélés halad előre” [saját fordítás].¹⁰

4.2. A novella három szövegtémájának bemutatása a tematikus folytonosság szempontjából

A történet főszereplője, Lantin objektív információkon keresztül jelenik meg: konkrét személyként, tulajdonnévvel szerepel, ismerjük munkahelyét, munkakörét és lakcímét.

Szemantikai címkéjének elemei a francia szövegben: *M. Lantin, commis principal, le mari, Lantin, Monsieur, le veuf*. A magyar szövegben pedig: Lantin, főtisztviselő, férj, férfi, gyászoló férj, uram.

Lexikai megjelenítése a novella folyamán a történekek fényében változik: az előző felsorolás elemei a szövegbéli megjelenés sorrendjét követik, így egyúttal azt is mutatják, hogyan változik a történet során a főszereplő helyzete.

A francia szövegben sokszor névmási anafora képviseli: az *il* 'ő' hímnemű személyes névmás (és annak morfoszintaktikai változatai) ismétlése által. A magyar szövegben ennek a zéró anafora felel meg: csak igerag jelzi az alany ismétlődését anélkül, hogy névszóval kifejtjené.

« *M. Lantin balbutia* : – *Mais oui, certainement. Et il sortit en pliant le papier qu'il mit dans sa poche.* » (409)

„Lantin hebegett. – Hogyne... természetesen... Az összehajtott papírt zsebre vágta, és elment.” (96)

Mondattanilag legtöbbször alanyként szerepel – ami egyrészt az aktánsmodell szerint betöltött „alany” szerepét, másrészt pedig „téma”-jellegét is alátámasztja.

A lány szemantikai címkéjének elemei a francia szövegben: *cette jeune fille, la fille d'un percepteur de province, la jeune personne, pauvre et honorable, tranquille et douce, le type absolu de l'honnête femme, sa beauté modeste, sa grâce douce, sa grâce irrésistible, la simplicité de ses robes, la morte, sa compagne, sa femme, sa bien-aimée, Madame Lantin*. A magyar szövegben pedig: ez a lány, vidéki adószedő lánya, szegény, csöndes, kedves, a tisztességes nő mintaképe, szerény szépségéből anyagi tartózkodás áradt, ajkán alig

---

¹⁰ « étiquette [...] instable et perpétuellement réajustable par les transformations mêmes du récit » (Hamon 1977: 129).

látható örök mosoly élt, gyengéd varázsa, ellenállhatatlan, tartózkodó, mosolygó bája, a halott, feleség, az asszony, a kedves lény, Lantin asszony, a hölgy.

A lány lexikai megjelenítése az első szövegbéli említésekor pusztán köznév által történik, és később sem tudjuk meg a nevét, szemantikai etikettjén pedig szubjektív és kizárólag pozitív tulajdonságok szerepelnek. Első alkalommal a novella elején jelenik meg *cette jeune fille* 'ez a lány' formájában, mely szövegkezdő deiktikus kifejezés (*démonstratif d'ouverture*, Mainueneau 2003: 212), nincsen antecedense. Irodalmi művek esetében gyakori, hogy a narrátor úgy vezet be egy új elemet, mintha az már ismert lenne – és ezáltal bevonja az olvasót a történetbe. Ilyenkor az olvasóra van bízva, hogy az antecedens nélküli kifejezést értelmezze. Ez a főnévi csoport később többnyire szintén (nőnemű) névmási anafora formájában – *elle* 'ő' (és morfoszintaktikai változatai) – ismétlődik a szövegben.

A pronominalizáció a francia nyelvben az anafora és ezáltal a tematikus folytonosság megvalósításának legegyszerűbb és legáltalánosabb formája.

A lány mondattanilag különböző formákban, nem csak alanyként, hanem sokszor például tárgyként is szerepel – ami az aktánsmodell szerinti „tárgy” szerepét erősíti meg.

« *il l'aimait plus encore qu'aux premiers jours.* » (406)

„a férfi [...] még jobban szerette, mint az első napokban.” (91)

A harmadik nagy szövegtémát megjelenítő „ékszerek” aktor csak a házasságkötést követően jelenik meg a szövegben, gyűjtőfogalomként széles szemantikai címkén szerepeltetve, részben *hiponim* kifejezések formájában.

Az ékszerek szemantikai címkéjének elemei a francia szövegben: *les bijoux, des bijouteries fausses, deux gros cailloux du Rhin qui simulaient des diamants, des colliers de perles fausses, des bracelets en similor, des peignes agrémentés de verroteries variées jouant les pierres fines, du clinquant, les colliers de perles, les facettes de cristaux taillés, « la pacotille », ces bijoux imités, un collier, trompe-l'œil, le tas de clinquant, un travail très soigné pour du faux, les joyaux, les gros brillants d'oreilles, les bracelets, les broches, bagues, médaillons, une parure d'émeraudes et de saphirs, un solitaire suspendu à une chaîne d'or formant collier.* A magyar szövegben pedig: ékszerek, hamis ékszerek, nagy rajnai kristályok (olyanok, mint a gyémánt), hamis gyöngysorok, réz karkötői aranyként csillogtak, fésűiben drágakövek tüzével égő, színes üvegdarabkák sziporkáztak, hamis ragyogás, gyöngysorok, metszett kristálylapok, „limlom”, nyakék, hazug utánzatok, olcsó halom, csecsebecse, nagy briliáns fülbevalók, karkötők, melltűk,

gyűrűk, medalionok, smaragd és zafír fejdísz, aranyláncon függő hatalmas gyémántszoliter.

A történet során folyamatosan bővül az ékszerek szemantikai címkéje: az új lexikai elemek pedig egyúttal minőségi változást is magukban hordoznak, hiszen a hamisból valódi lesz – de mindez a referenciális állandóság megtartása mellett történik.

Ugyanaz a referens (az ékszerek) a szöveg különböző részein – általában szövegtömbökben – tehát változatos lexikai formákban jelenik meg, de különös módon nem mint mondattéma, hanem – mivel leggyakrabban tárgy a mondattani funkciója – rémaként, amely az egyes mondatokban új információt hordoz. Azonban olyan rémákról van szó, amelyek ugyanakkor visszautalnak az „ékszerek” fogalomkörére.

4.3. A tematikus folytonosság fenntartásának nyelvi eszközei

Mi tartja fenn a tematikus folytonosságot? Amint azt a bevezető részben említettük, a szereplőkre vonatkozó különböző lexikai elemek – a változatoságuk ellenére – a referenciális állandóság és ezáltal a tematikus folytonosság fenntartásának fontos eszközei. E lexikai elemek megvalósulásának formái sokfélék lehetnek; a vizsgált szövegben a leggyakrabban főnévi csoportok formájában fordultak elő. A referenciális kifejezéseken túl azonban az egyes szövegtémák megjelenítése a predikátumokban szereplő névszói kifejezések által is történhet: például a *cadeau* 'ajándék', mely önmagában ugyan nem jelent ékszert, mégis ugyanarra a referensre utal: az ékszerek szövegtémára.

« *Sa femme n'avait pu acheter un objet d'une pareille valeur. – Non, certes. – Mais alors, c'était un cadeau !* » (409)

„Nem, a felesége semmiképpen nem vehetett ilyen drága ékszert! «Nem, nem! Ez egészen biztos!... Akkor hát ajándékba kapta!»” (96)

Az ismétlődések által biztosított folyamatosság fontos eszközeként a névmási anafóra is utaltunk előzőleg, melyre szintén számos példát leltünk föl a szövegünkben a szereplők vonatkozásában – ezáltal alátámasztva tehát a szereplők anaforikus kapcsolódásainak szerepét a folytonosság fenntartásában.

A személyes névmások (a francia nyelvben az *il* és *elle*) nem képezik részét a szemantikai címkéknek; megnevezési módok csupán, melyek nem jellemzik a szereplőt, ám (ismételten a francia szöveg vonatkozásában) az anafórának – és így a tematikus folytonosságnak is – fontos elemei.

Egy aktor mindig egy referenst képvisel – jóllehet a szemantikai címkéken az aktorok szövegbéli megformálásai változatosak és változnak –, így biztosítva a referenciális állandóságot, és ezáltal a tematikus folytonosságot.

5. Tematikus progresszió a novellában

Az aktorok szintjén vizsgáljuk meg a tematikus progressziót is. Az előzőekben (ti. a 4.2 alpontban) azonosított szövegtémák váltakoznak az elbeszélésben, különböző tematikus progressziók elemeiként.

5.1. A novella három szövegtémájának bemutatása a tematikus progresszió szempontjából

Lantin mint a történet főszereplője általában állandó témájú tematikus progresszió elemeként szerepel – legtöbbször mondattémaként, melyet a mondatani alany képvisel.

« ... **il** pleura éperdument, mordant un mouchoir pour ne pas crier. Puis **il** se mit au lit accablé de fatigue et de chagrin, et **il** dormit d'un pesant sommeil. » (409–410) [saját kiemelések]

„Feldúltan sírt késő éjszakáig; zsebkendőjét harapdálta, hogy ne ordítson. Végre a szenvedéstől és a fáradtságtól elcsigázottan az ágyra dőlt, nehéz álomba merült.” (96)

A lány témája leggyakrabban szintén állandó témájú progresszió formájában van kibontva. Itt is a téma folyamatossága a lényeg: ugyanaz a téma, ti. a lány szerepel mondatról mondatra (mondattani alanyként, de olykor bővítésményként is), és mindig új rémák kapcsolódnak hozzá, így biztosítva az előrehaladást.

« ... **elle** apportait sur la table où ils prenaient le thé la boîte de maroquin où **elle** enfermait „la pacotille”, selon le mot de M. Lantin ; et **elle** se mettait à examiner ces bijoux imités avec une attention passionnée, comme si **elle** eût savouré quelque jouissance secrète et profonde ; et **elle** s'obstinait à passer un collier au cou de son mari ... » (407) [saját kiemelések]

„... az asszony a teázóasztalkára tette szattyándobozát, ebben tartotta a « limlomot », ahogy Lantin gúnyolta. Annyi figyelemmel és odaadással vizsgálta hamis ékszereit, mintha csak valamilyen titkolt, mély szenvedélyét elégítette volna ki. Addig erősködött, míg a férfira kapcsolt egy nyakéket ...” (93)

Néhány esetben azonban a lány hipertémaként van jelen és származtatott témájú leíró szövegrész szolgál bemutatására és jellemzésére:

« **La jeune fille** semblait le type absolu de l'honnête femme à laquelle le jeune homme sage rêve de confier sa vie. **Sa beauté** modeste avait un

charme de pudeur angélique, et l'imperceptible sourire qui ne quittait point ses lèvres semblait un reflet de son cœur. » (405) [saját kiemelések]

„Komoly fiatalemberek ábrándoztak ilyen lányról, akivel összekötnék életüket; a tisztességes nő mintaképe volt. Szerény szépségéből anyagi tartózkodás varázsa áradt, ajkán alig látható örök mosoly élt, mintha csak belülről sugárzott volna.” (91)

« *Ses toilettes demeuraient toutes simples, [...] et sa grâce douce, sa grâce irrésistible, [...] semblait acquérir une saveur nouvelle de la simplicité de ses robes* [...] » (406) [saját kiemelések]

„Ruhái egyszerűek maradtak, [...] gyengéd varázsát [...] mosolygó báját új színnel gazdagította öltözködésének nemessége.” (92)

Az „ékszerek” szövegtéma szintén explicit módon jelenik meg a szövegben, a hozzá tartozó lexikai elemek könnyen azonosíthatók.

Legelőször a novella címében szerepel, így módon vetítve előre központi jelentőségét, hiszen az olvasó mindenképpen számít a további előfordulásokra. Mint már említettük, az ékszerek csak a második szakaszban jelennek meg új aktorként, egyúttal új szövegtémát is bevezetve.

Az ékszerek leggyakrabban hipertémaként szerepelnek a szövegben; nyelvileg egyrészt a korábban már említett hiponim lexikai elemek, másrészt – a férfi nézőpontját tükröző – szubjektív minősítő kifejezések („limlom”, „utánzatok” stb.) képviselik, így tartva fenn – és egyúttal árnyalva – ezt az állandó szövegtémát.

5.2. A szövegtémák váltakozása a novellában

A szöveg egészét tekintve azt tapasztaljuk, hogy e három szövegtéma változik és váltakozik a novellában, nem mondatról mondatra, hanem a szöveg nagyobb szakaszait érintve – így módon átszöve azt. Az egyes szakaszokat kiemelt szövegtéma uralja, mivel minden szakaszban több szövegtéma is jelen van egyszerre. A cselekmény – korábban már bemutatott – három szakaszát egyenként vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az első szakaszban Lantin és a lány szövegtémájával találkozunk, és az utóbbi dominál. A második szakaszban mindhárom szövegtéma megjelenik, az ékszerek és a lány – immár feleségként – hangsúlyosan, míg a harmadik szakaszban az asszony témája fokozatosan eltűnik a szövegből, mivel a történet szerint meghal, illetve a férje egyre inkább eltávolodik tőle érzelmileg is. Ebben a szakaszban Lantin és – egyes szövegtömbökben – az „ékszerek” szövegtéma van jelen hangsúlyosan.

2. táblázat: A szövegtémák váltakozása a novellában

Szakasz	Szövegtéma	Szövegtéma jellege
1. szakasz	Lantina lány	kiemelt
2. szakasz	ékszerek a feleség Lantina	kiemelt kiemelt
3. szakasz	Lantina ékszerek a feleség	kiemelt kiemelt (egyreször szövegtömbökben) fokozatosan eltűnik a szövegből

5.3. A rejtély – implicit szövegtéma

Egy szövegtéma bevezetése a szövegbe azonban nem mindig ilyen nyilvánvaló módon történik, sokszor az olvasó részéről szükség van arra, hogy értelmezze a szövegtémát, és ehhez a világról való ismereteinek alkalmazását hívja segítségül.

Ennek kapcsán említjük azt a szövegtémát, mely explicit módon csak egy ponton jelenik meg mint „rettenetes gyanú”, de átszövi a harmadik szakaszt: ez pedig a rejtély, az ékszerek eredete.

« Il s'était arrêté, et il demeurait debout au milieu de l'avenue. **Le doute horrible l'effleura.** – Elle ? – Mais alors tous les autres bijoux étaient aussi des cadeaux ! Il lui sembla que la terre remuait ; qu'un arbre, devant lui, s'abattait ; il étendit les bras et s'écroula, privé de sentiment. » (409) [saját kiemelés]

„Dermedten állt meg a fásor közepén, **megérintette a rettenetes gyanú.** A felesége?... « Akkor a többi ékszer is ajándék! » Úgy érezte, a föld megremeg alatta, egy fa éppen előtte dől le; karját védekezve maga elé nyújtotta, s a következő pillanatban minden elhomályosult benne, összeesett.” (96) [saját kiemelés]

Narratológiai szempontból is kiemelten vizsgáljuk a rejtély témáját. Egyes szám harmadik személyű elbeszélésről van szó, az eseményeket a főszereplő szemszögéből látatja az elbeszélő, aki azonban – épp ezért – nem oszt meg minden információt az olvasóval, vagy bizonyos információkat visszatart a történet egy későbbi pontjáig. (Ugyan nincs „mindentudó narrátor”, aki beavatná az olvasót, mégis a szereplő és az olvasó nézőpontja elválik

egymástól, és az olvasó már korábban elkezdhet gyanakodni.) Így az ékszerek valódisága a cselekmény vége felé, az ékszerészek szakértelme révén derül ki, a származásukkal kapcsolatos gyanú pedig csak akkor válik explicitté, amikor már Lantin-ben is felmerül. Az ékszerek eredetére viszont később sem derül fény, mindvégig rejtély marad – az olvasó legfeljebb sejtéseket fogalmazhat meg magában. Az ellipszis jelenségéről írja Gérard Genette (1972): „Létezik a kihagyásnak egy másik fajtája, kevésbé az időbeliséghez köthető, amely nem egy időbeli szakasznak a történetből való kihagyását jelenti, hanem a szituáció egy meghatározó elemének az elhagyását [...]”. Ebben az esetben az elbeszélés [...] *átsiklik* egy elem fölött” [saját fordítás].¹¹

Az „ékszerek” szövegtéma megjelenésével egyidejűleg a hamis és valódi kettőssége is feltűnik a szövegben, hiszen az ékszerek első említése – a cím-béli szerepeltetését nem számítva – *des bijouteries fausses* ’hamis ékszerek’ minőségjelzős főnévi csoport formájában történik. A hamis és valódi kettőssége a harmadik szakaszban válik nyilvánvalóvá, és így a „rejtély” szövegtémához kapcsolódik. Az elbeszélés időrendjében tekintve az ékszerek szemantikai címkéje is megfelelően tükrözi ezt a minőségi változást.

Elbeszélő szöveget vizsgáltunk, így a két „élő” főszereplő leginkább állandó témájú tematikus progresszió formájában az elbeszélő szövegrészekben szerepelt, illetve néhány esetben származtatott témájú tematikus progresszió formájában a leíró szövegrészekben.

Az aktánsmodell szerinti alany-tárgy központi kategóriákat tekintve megállapíthatjuk, hogy az alany – mint cselekvő – gyakran mondattani alany is egyben, és így a novellában uralkodó állandó témájú tematikus progresszió tényezője. Az ékszerek mint tárgy aktáns viszont legtöbbször mondattani tárgy is, így a mondattani megjelenítései az aktánsszerepét is előrevetítik, illetve alátámasztják; kivételt csupán az a felsorolás képez, amelyben a valódiak értékét veszik sorra az ékszerésznél (411. oldal/98. oldal).

5.4. Az aktánsszerepek változása a novellában

Mint láthattuk, az aktánsszerepek újraosztására akkor kerül sor, amikor fordulópont következik be a történetben, ahonnan új mozgatóerő vezérli a cselekményt – és ennek megfelelően változik a feladót megjelenítő aktor. Az

---

¹¹ « Mais il est une autre sorte de lacunes, d'ordre moins strictement temporel, qui consistent non plus en l'élimination d'un segment diachronique, mais en l'omission d'un des éléments constitutifs de la situation [...]. Ici, le récit [...] passe à côté d'une donnée » (Genette 1972: 92–93).

első szakaszban ilyen a szerelem, a másodikban a gazdagság utáni vágy, míg a harmadik szakaszban több aktor kapcsolódik össze egymással szorosan, ezek: a szükség, a szégyen – amely átmenetileg visszafogja az alany (Lantin) cselekvését –, majd a szégyenérzetet legyőző gazdagság utáni vágy. Ezek az aktorok rejtett, ki nem mondott, de kikövetkeztethető szövegtémák is, és egyúttal az egyes szakaszokban működő mozgatóerők, melyek valamennyien a feladó aktánst jelenítik meg.

Konklúzió

Megállapíthatjuk tehát, hogy a tematikus folytonosság fenntartásának szempontjából a szereplők meghatározó elemei a történetnek. Ezt támasztja alá az is, hogy a szereplők alkotják az elemzett novellában a három nagy szövegtémát, és explicit módon végig jelen vannak a szövegben, akár ismétlődések, akár anaforikus kapcsolódások révén. Az elemzésben bemutatott szemantikai címkék kapcsán pedig láthattuk, hogy az egyes szövegtémák – és így a szereplők – változatos megjelenítése a szövegben a változatosság ellenére is a referenciális állandóságot képviseli, és ezáltal a tematikus folytonosságot erősíti.

A szereplők és a tematikus progresszió viszonyát vizsgálva azt láthattuk, hogy a szereplők főként állandó témájú tematikus progresszió keretében voltak jelen a szövegben, a hozzájuk kapcsolódó új információk révén teremtvé meg az előrehaladást.

Végül megállapíthatjuk azt is, hogy a mozgatóerők megváltozása a cselekmény előrehaladását alapvetően befolyásolja. A szereplők és szerepeik, a modell szerinti aktorok és aktánsok, valamint ezek átrendeződése hatással van az egyes szakaszok tematikus mintázatára, és végső soron a szöveg belső koherenciájára is.

Hivatkozások

- Combettes, Bernard 1983. *Pour une grammaire textuelle: La progression thématique*. Bruxelles – Paris – Gembloux, De Boeck – Duculot.
- Genette, Gérard 1972. Discours du récit. In Gérard Genette *Figures III*. Paris, Éditions du Seuil, 65–282.
- Greimas, Algirdas Julien 1966. *Sémantique structurale*. Paris, Larousse.
- Hamon, Philippe 1977. Pour un statut sémiologique du personnage. In Roland Barthes – Wolfgang Kayser – Wayne C. Booth – Philippe Hamon *Poétique du récit*. Paris, Éditions du Seuil, 115–180.
- Mainueneau, Dominique 2003. *Linguistique pour le texte littéraire*. Paris, Nathan.

- Maupassant, Guy de 1959. Les Bijoux. In Guy de Maupassant *Contes et nouvelles*. Paris, Éditions Albin Michel, 405–412.
- Maupassant, Guy de 2013. Ékszerek. In Guy de Maupassant *Az örökség*. (ford. Illés Endre), Budapest, Alinea Kiadó, 91–99.
- Riegel, Martin – Jean-Christophe Pellat – René Rioul 2009. *Grammaire méthodique du français*. Paris, Presses Universitaires de France.
- Skutta Franciska 1988. Nyelvészeti hatások a francia elbeszéléseleméletekben. In Kiss Sándor (szerk.) *Grammatika és nyelvészeti szempontú irodalomelemzés Franciaországban*. Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem, 57–84.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2001. *A magyar nyelv szövegtana*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2006. Szövegtan. In Kiefer Ferenc (szerk.) *Magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 149–174.